

EKONOMICZNE ASPEKTY CZASU WOLNEGO

Daniel PUCIATO

Politechnika Opolska

Ogromne tempo życia, z jakim mamy obecnie do czynienia powoduje, że czas wolny jest istotną determinantą jakości życia. Celem pracy jest próba przedstawienia ekonomicznych aspektów czasu wolnego. Czas wolny z perspektywy historycznej jest zjawiskiem relatywnie młodym, do którego powstania i stopniowego wydłużania, przyczynił się głównie rozwój cywilizacji oraz zmiany w ustawodawstwie pracy. Rozważania teorii ekonomii nad problematyką czasu wolnego opierają się na podziale czasu, na czas pracy oraz czas wolny. Wybór między tymi kategoriami jest sprawą subiektywną, a u jego podstaw leży racjonalność oraz maksymalizowanie użyteczności stanów z nich wynikających.

Słowa kluczowe: czas wolny, ekonomia, rekreacja, czas pracy, użyteczność, podaż pracy

Wstęp. Przemiany społeczno-ekonomiczne, postęp technologiczny oraz zjawiska globalizacyjne determinują wzrost tempa życia u przedstawicieli społeczeństw wysokorozwiniętych. Implikuje to coraz ważniejszą rolę, jaką dla współczesnych ludzi odgrywa czas wolny oraz sposoby jego zagospodarowania. Niektóre badania wskazują wręcz, że możliwość wyboru sposobu spędzania wolnego czasu w preferowany sposób, jest jednym z ważniejszych czynników wpływających na zadowolenie z własnego życia [13]. Czas wolny oraz ściśle z nim związany czas pracy jest przedmiotem badań wielu dyscyplin naukowych, w tym również teorii ekonomii.

W kontekście tego, co powyżej napisano, celem nadrzędnym niniejszego artykułu jest próba przedstawienia wybranych ekonomicznych aspektów czasu wolnego.

Istota czasu wolnego

Czas wolny to, według Robinsona i Godbeya, czas pozostający do dyspozycji człowieka, po odjęciu czasu przeznaczanego na pracę zarobkową, obowiązki domowe, czynności tzw. czasu prywatnego, osobistego (czynności fizjologiczne, higieniczne i sen) oraz dojazdu [14]. W pojęciu czasu wolnego mieszczą się zatem wszystkie pozostałe czynności, które podejmowane są dobrowolnie przez jednostkę. Tak rozumiany czas wolny to nie tylko korzystanie ze środków masowego przekazu, rozwój zainteresowań, życie towarzyskie, rekreacja czy kultura, ale również dokształcanie się, praktyki religijne czy działalność organizacyjna [5]. Biorąc pod uwagę rozmiary oraz sposoby zagospodarowania czasu wolnego możemy wyróżnić [7]:

- czas wolny w ciągu doby – tzw. „mały czas wolny”,
- czas wolny w ciągu tygodnia (weekendy) – tzw. „średni czas wolny”,
- czas wolny w ciągu roku (urlopy, wakacje, ferie) – tzw. „duży czas wolny”.

Czas wolny pełni w życiu człowieka, zależnie od okresu jego rozwoju, wiele różnorodnych funkcji. Funkcja wypoczynkowa odgrywa bardzo istotną rolę dla ludzi pracujących zawodowo, natomiast w odniesieniu do dzieci i młodzieży najważniejsze są funkcje: rozrywkowa oraz rozwojowa [11].

Źródłem czasu wolnego mogą być [6]:

- postęp technologiczny,
- odwołanie obowiązków lub ich wadliwe wykonanie,
- ograniczenie aktywności lub jej wymuszony brak,
- zakończenie pracy zawodowej i przejście na emeryturę,
- zakończenie realizowanej działalności.

Sposób wykorzystywania czasu wolnego zdeterminowany może być następującymi czynnikami [17]:

- a) Czynniki biologiczne:
 - stan zdrowia,
 - poziom sprawności i wydolności fizycznej,

- budowa somatyczna;
- b) Czynniki psychiczne:
 - osobowość,
 - temperament,
 - inteligencja,
 - postawa życiowa,
 - wartości, potrzeby i zainteresowania;
- c) Czynniki społeczno-demograficzne:
 - płeć,
 - wiek,
 - wykształcenie,
 - zawód i aktywność zawodowa,
 - pozycja społeczna,
 - styl życia;
- d) Czynniki ekonomiczne:
 - sytuacja materialna,
 - poziom dochodów,
 - ilość czasu wolnego,
 - dostępność urządzeń, obiektów oraz oferty spędzania czasu wolnego.

Przeżywanie i postrzeganie czasu wolnego jest kwestią indywidualną, uzależnioną od wcześniejszych doświadczeń, budżetu czasu, preferencji oraz zobowiązań wobec siebie i innych [9]. Style przeżywania i organizowania czasu wolnego zdeterminowane są orientacją czasową (na przeszłość, teraźniejszość i przyszłość) jednostki i mogą przybierać następujące postacie [3]:

a) Orientacja społeczna, wiąże się z myśleniem na temat czasu wolnego w kontekście czasu „dla siebie” lub „dla innych”. Motywacja do określonych zachowań może być zarówno dobrowolna jak i obligatoryjna.

b) Kontekst, w którym najważniejszą rolę odgrywa nastawienie do przeszłości, teraźniejszości lub przyszłości. Określone wybory sposobów spędzania wolnego czasu są uzależnione od tych wyborów.

c) Orientacja planistyczna, dotyczy sposobu podejścia jednostki do planowanych czynności. Może mieć ona charakter analityczny (szczegółowe zagospodarowanie każdej minuty) lub syntetyczny (spontaniczne zagospodarowanie całych bloków czasowych).

Czas wolny w perspektywie rozwoju cywilizacyjnego

Czas wolny z perspektywy historycznej jest zjawiskiem relatywnie nowym. Rozwój naszej cywilizacji spowodował ograniczenie wielu czasochłonnych czynności (dostępność żywności bez konieczności jej wytwarzania, mechanizacja pracy, usprawnienie wielu czynności domowych, łączność), co przyczyniło się do powstania czasu wolnego [5, 16]. Czas wolny nie jest już przywilejem ludzi bogatych, lecz ma charakter coraz bardziej egalitarny. Spowodowane jest to nowym podziałem pracy oraz rozwiązaniami legislacyjnymi, głównie w obrębie prawa pracy [12]. Skrócenie czasu pracy, a tym samym wydłużenie czasu wolnego, bezpośrednio spowodowane jest następującymi zjawiskami [1]:

a) Ograniczenie dziennego wymiaru czasu pracy. Jeszcze w połowie XIX stulecia kwestia ta nie była regulowana przez prawo a czas pracy w ciągu dnia wynosił najczęściej około 12-16 godzin. Dopiero po I wojnie światowej wprowadzona została tzw. „zasada trzech ósemek” (8 godzin pracy, 8 godzin wypoczynku, 8 godzin snu).

b) Ograniczenie liczby dni pracy w ciągu tygodnia. Pięciodniowy tydzień pracy został powszechnie wprowadzony dopiero po II wojnie światowej, a w Polsce w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia.

c) Wprowadzenie i stopniowe wydłużanie płatnych urlopów wypoczynkowych. W sposób masowy i powszechny instytucja płatnych urlopów rozumianych, jako trwająca przynajmniej kilka dni przerwa w pracy, za którą pracownik otrzymuje wynagrodzenie, upowszechniła się pod koniec 30. XX wieku.

d) Skracanie liczby lat pracy. Tendencja ta spowodowana jest zarówno nowoczesnym ustawodawstwem emerytalnym, jak i rozszerzeniem dostępności do usług oświatowych oraz wydaniem obowiązkowego czasu pobierania nauki.

Istotną determinantą ilości czasu wolnego jest rozwój społeczno-ekonomiczny kraju. Związków obu kategorii są dodatnie, co oznacza wzrost ilości czasu wolnego wraz z postępującym rozwojem. Spowodowane jest to postępowaniem technologicznym, wymuszającym zmiany w życiu społecznym oraz w organizacji i wydajności pracy [8].

Czas wolny jako kategoria ekonomiczna

U podstaw rozważań teorii ekonomii nad problematyką czasu wolnego występuje podział czasu na czas pracy i czas wolny. Wybór między tymi kategoriami dla każdego człowieka jest sprawą subiektywną, a u jego podstaw leży racjonalność oraz maksymalizowanie użyteczności stanowiących nich wynikających [4].

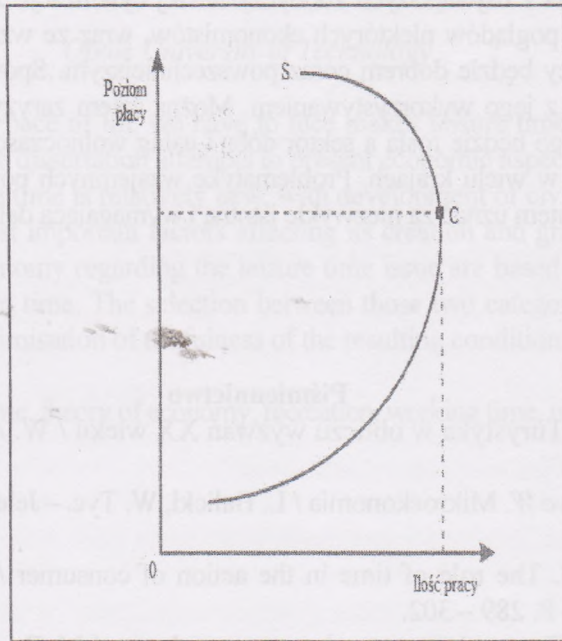
Każdy człowiek dysponuje 24-godzinnym zasobem czasu i może go przeznaczyć na pracę lub inne czynności. Teoretycznie może cały swój czas wykorzystać na pracę lub na odpoczynek, w praktyce jednak czas pracy podlega regulacjom prawnym i w pewnej mierze jest narzucony przez pracodawcę. Podział czasu, jakim dysponuje jednostka dokonuje się zatem poniekąd samoczynnie. W przypadku gdy człowiek rezygnuje z wypoczynku, wygospodarowany w ten sposób czas może być poświęcony na pracę, za którą otrzymuje dodatkowy dochód. Każda dodatkowa godzina pracy człowieka zwiększa dochód o godzinową stawkę płacy, otrzymywaną przez pracownika. Następującym tym przypadku swoiste zastępowanie kolejnych godzin odpoczynku kolejnymi godzinami pracy. Przy założeniu, że dochód i wypoczynek są dobrami w znaczeniu ekonomicznym, czyli że wzrost ilości jednego z nich bez zmniejszania się ilości drugiego zwiększa poziom satysfakcji, możliwym jest do wykreślenia tradycyjna krzywa obojętności [5].

Ilość godzin pracy, na którą zdecyduje się jednostka, uzależniona jest od stawek płac. Istnienie różnych zastosowań czasu stwarza możliwości i problemy związane z dokonaniem wyboru. Nie powoduje powstanie kosztu alternatywnego. W przypadku gdy poziom płacy wzrośnie, wykorzystywanie swojego czasu na wypoczynek powodować będzie coraz większą stratę zarobku i prawdopodobnie rezygnację z części czasu wolnego. Dodatkowe dochody, uzyskane dzięki rosnącej stawce, spowodują wzrost wartości czasu wolnego. Zależności te określane są w ekonomii, jako substytucyjny i dochodowy efekt zmiany płac. Substytucyjny efekt wzrostu płacy sprawia, że za każdą godzinę pracy można kupić więcej dóbr i usług. Wyższa płaca zachęca zatem do zwiększenia ilości oferowanej pracy kosztem rezygnacji z alternatywnych jego zastosowań. Czas wolny jest zastępowany czasem pracy. W sytuacji gdyby stawki płac zmniejszyły się, czas pracy byłby zastępowany czasem wolnym. Dochodowy efekt wzrostu płacy to zmniejszenie czasu pracy pod wpływem wzrostu poziomu płacy. Przy założeniu, że czas wolny jest dobrem normalnym, wyższy dochód powoduje wzrost zapotrzebowania na czas wolny. Mając wyższą płacę pracownik stanie się bogatszy i będzie się starał lepiej odżywiać, ubierać oraz posiadać większą liczbę innych dóbr. Będzie chciał spędzać dłużej odpoczywać. Może więc teraz pozwolić sobie na wolną sobotę, urlop w zimie lub przejść na wcześniejszą emeryturę. O tym czy przeważy efekt substytucyjny, czy dochodowy lub czy wzajemnie się one zneutralizują tak, że krzywa podaży nie będzie ani rosnąca, ani malejąca, lecz pozostać zupełnie pionowa (nieelastyczna), zależy od danej osoby i sytuacji [2, 15].

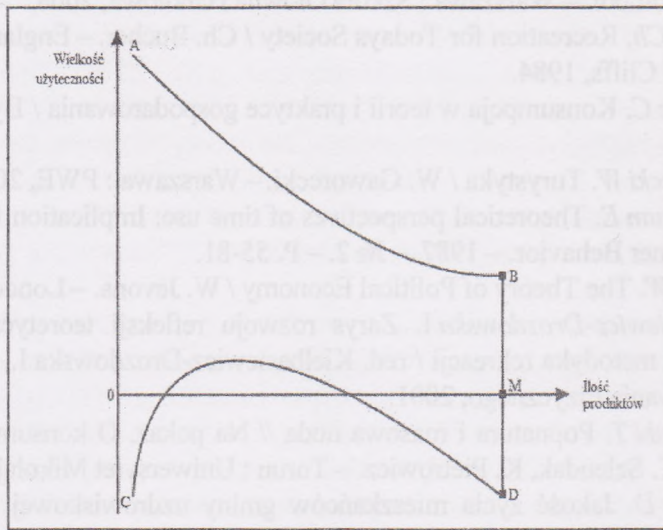
Po przekroczeniu punktu C krzywa podaży pracy (S) zmienia kierunek. Do punktu C wzrost płacy wywołuje zwiększenie ilości podaży pracy (efekt substytucyjny). Od punktu C wzrost płacy powoduje zmniejszenie ilości podaży pracy, z powodu wzrostu zapotrzebowania na czas wolny (efekt dochodowy).

Kwestię maksymalizacji użyteczności czasu pracy i czasu wolnego rozpatrywać można z punktu widzenia podejścia hedonistycznego oraz prakseologicznego. W myśl nurtu hedonistycznego maksymalizacja użyteczności interpretowana jest w kategoriach psychologicznych, jako przyjemność czy zadowolenie. Zwolennicy podejścia prakseologicznego twierdzą natomiast, że maksymalizacja użyteczności jest najlepszą realizacją celu działalności gospodarczej. Działalności gospodarczej przyświeca zatem cel ilościowy. Zorientowana hedonistycznie jest teoria W. Jevonsa, która widzi w pracy rekompensatę przykrości (jaką człowiek odczuwa podejmując pracę), przyszłym zadowoleniem

płacy. Przykrość związana z koniecznością podjęcia pracy rośnie w sposób proporcjonalny do czasu pracy. Natomiast użyteczność wyrażona poprzez płacę, spada [5, 4].

Rys. 1. Krzywa podaży pracy

Rys. 2. Zależność między użytecznością pracy a czasem pracy według W. Jevonsa

Krzywa AB obrazuje użyteczność pracy, która wraz ze wzrostem czasu pracy ma tendencje malejącą. W miarę wzrostu czasu pracy maleje użyteczność uzyskiwanych jednostek płacy nawet wówczas, gdy rosną zarobki. Krzywa CD obrazuje przykrość wynikającą z pracy. Na początku dnia ma ona wartość ujemną, w miarę jego upływu przykrość ta ustępuje, zmieniając się okresowo w przyjemność, by na końcu dnia pracy znowu zamienić się w przykrość. W obrębie krzywej CD występuje przegięcie obrazujące istnienie nadwyżki użyteczności nad przykrością (dodatnia użyteczność), co stanowi zachętę do pracy. Pomiędzy krańcową przykrością pracy (odcinek DM), a krańcową jej użytecznością (odcinek BM) ustala się równowaga, której odpowiada proporcja podziału czasu, na czas pracy i czas wolny. Każda jednostka pracująca zarobkowo dokonuje wyboru między czasem pracy a czasem wolnym, ustalając takie proporcje między nimi, aby krańcowa użyteczność ostatniej roboczogodziny zrównała się z krańcową oceną wartości godziny czasu wolnego [4, 5].

Zakończenie

Wzrost ilości czasu wolnego, z którego każdy człowiek może w sposób indywidualny i dowolny korzystać, to jedna z największych zdobyczy naszej cywilizacji. Jak wynika z zaprezentowanych w niniejszej pracy poglądów niektórych ekonomistów, wraz ze wzrostem bogactwa wielu krajów, czas wolny od pracy będzie dobrem coraz powszechniejszym. Spowoduje to wzrost popytu na dobra i usługi związane z jego wykorzystywaniem. Można zatem zaryzykować hipotezę, iż w przyszłości rola czasu wolnego będzie rosła a sektor dóbr i usług wolnoczasowych, będzie tworzył coraz większą część produktu w wielu krajach. Problematykę wzajemnych powiązań teorii ekonomii oraz czasu wolnego, należy zatem uznać za niezwykle istotną i wymagającą dalszych, pogłębionych badań.

Piśmiennictwo

1. *Alejsiak W.* Turystyka w obliczu wyzwań XX wieku / W. Alejsiak. – Kraków : Albis, 1999.
2. *Balicki L., Tyc W.* Mikroekonomia / L. Balicki, W. Tyc. – Jelenia Góra : Oficyna Wydawnicza „A-F-T”, 2001.
3. *Bargadaa M.* The role of time in the action of consumer // *Journal of Consumer Research*. – 1990. – № 3. – P. 289 – 302.
4. *Bombol M.* Ekonomiczny wymiar czasu wolnego / M. Bombol. – Warszawa : Szkoła Główna Handlowa, 2005.
5. *Bombol M.* Czas wolny jako kategoria diagnostyczna procesów rozwoju społeczno-gospodarczego / M. Bombol. – Warszawa : Szkoła Główna Handlowa, 2008.
6. *Bucher Ch.* Recreation for Today's Society / Ch. Bucher. – England, New Jersey : Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1984.
7. *Bywalec C.* Konsumpcja w teorii i praktyce gospodarowania / Bywalec C. – Warszawa : PWN, 2007.
8. *Gaworecki W.* Turystyka / W. Gaworecki. – Warszawa : PWE, 2003.
9. *Hirschman E.* Theoretical perspectives of time use: Implication for consumer research // *Research in Consumer Behavior*. – 1987. – № 2. – P. 55-81.
10. *Jevons W.* The Theory of Political Economy / W. Jevons. – London : Macmillan, 1970.
11. *Kielbasiewicz-Drozdowska I.* Zarys rozwoju refleksji teoretycznej nad problematyką rekreacji // *Teoria i metodyka rekreacji* / red. Kielbasiewicz-Drozdowska I., Siwiński W. – Poznań : Akademia Wychowania Fizycznego, 2001.
12. *Kozłowski T.* Popnatura i masowa nuda // *Na pokaz. O konsumeryzmie w kapitalizmie bez kapitału* / red. T. Szlendak, K. Pietrowicz. – Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 2004.
13. *Puciato D.* Jakość życia mieszkańców gminy uzdrowskiej na przykładzie Jedliny-Zdroju / D. Puciato. – Warszawa : Politechnika Opolska, 2008.
14. *Robinson J.* Time for Live: The Surprising Ways American Use Their Time / J. Robinson, G. Godbey. – Pennsylvania : The Pennsylvania State University, 1997.
15. *Samuelson P.* Ekonomia / P. Samuelson, W. Nordhaus. – Warszawa : PWN, 1996.
16. *Tarkowska E.* Społeczeństwo różnych rytmów: przypadek Polski na tle tendencji globalnych // *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji* / red. P. Sztompka. – Warszawa-Kraków : PWN, 1999. – S. 343-359.
17. *Winiarski R.* Wstęp do teorii rekreacji / R. Winiarski. – Kraków : Akademia Wychowania Fizycznego, 1989.

ECONOMIC ASPECTS OF LEISURE TIME

Daniel PUCIATO

Opole University of Technology

Abstract. Very high pace of life we have to face makes leisure time an important determinant of the quality of life. The dissertation attempts to present economic aspects of leisure time. From a historical viewpoint, leisure time is relatively new, with development of civilisation and changes in labour regulations as the most important factors affecting its creation and gradual extension. Consideration of the theory of economy regarding the leisure time issue are based on the division of time into working time and leisure time. The selection between those two categories is subjective and is based on rationality and maximisation of usefulness of the resulting conditions.

Key words: leisure time, theory of economy, recreation, working time, usefulness, labour supply